

умственного и морального развития их жизненный опыт, особенности восприятия ими окружающего мира, что определяло выбор методов воспитания и характер работы по формированию интернационалистской культуры старшеклассников.

Ключевые слова: интернациональное воспитание, старшеклассники, интернационалистские убеждения и чувства, формы интернационального воспитания.

SUMMARY

O. Lyakh. The peculiarities of the international education of the senior pupils in the comprehensive schools in Ukraine in the 60–80th years of the XX c.

The experience of the international education in soviet schools, its tasks, content and forms are analyzed in the article. The author investigates the peculiarities of the international education of senior pupils. It is emphasized that the international education was realized according to the principle of the consideration the age-related peculiarities of the pupils. The teachers took into account the psychological and physiology features of students of higher forms, level of mental and moral development, their vital experience, features of perception by them outward things, that determined the choice of the methods of the education and the character of the work on the formation of the international culture of senior pupils.

Key words: international education, senior pupils, international views and feelings, forms of the international education.

УДК 37:930.2(477.54/.62)»17»

Д. В. Мартиненко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

РОЗВИТОК ОСВІТИ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ ТА СЛОБІДСЬКІЙ УКРАЇНІ У XVIII СТ.: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено джерелознавчий аналіз розвитку освіти на Лівобережній та Слобідській Україні у XVIII ст.; наведено різні підходи до вивчення документів. Подано авторську класифікацію джерельної бази обраної проблеми, в основу якої покладено родовидові ознаки: офіційні документи та діловодна документація (архівні й опубліковані); матеріали особистого походження (щоденники, листи, спогади сучасників, свідчення іноземців); навчальна література, наукові та художні твори. Доведено високу інформаційну насиченість і значимість вітчизняних архівосховищ.

Ключові слова: освіта України, джерелознавство, класифікація джерел, вітчизняні архівосховища.

Постановка проблеми. Важливим критерієм якості сучасних наукових досліджень є їх забезпечення різноманітною та репрезентативною джерельною базою. Об'єктивне вивчення історії вітчизняної освіти також не можливе без залучення широкого спектру джерел, різних за характером і походженням. Проте лише використання комплексного підходу до аналізу друкованих і архівних документів, спогадів вихованців навчальних закладів, видатних просвітителів і громадських діячів, які брали участь у вирішенні освітніх проблем,

матеріалів періодичних видань може дозволити з достатнім ступенем достовірності дослідити стан освіти, реформаційні процеси в ній та особливості її розвитку на різних етапах, зокрема й у досліджуваній період.

Аналіз актуальних досліджень. Відомо, що козацький період належить до найбільш плідних у духовному житті України. Про важливість і необхідність його дослідження неодноразово наголошувалося в науковій літературі, вказуючи на численні документальні свідчення, що потребують опрацювання вітчизняними дослідниками. Ретельним аналізом джерельної бази XVIII ст. відрізняються праці істориків і мистецтвознавців дисертаційного й монографічного рівнів (Л. Баранівська, Л. Івченко, В. Кривошея, С. Лапшин, Т. Міцан, Ю. Мицик, О. Піоваров, Л. Посохова, О. Травкіна, М. Яременко та ін.), присвячені різним аспектам культурно-освітнього життя України визначеного періоду. Натомість історики педагогіки, за винятком дисертації Л. Соколовської (2011 р.), недостатньо приділяють уваги спеціальному вивченню джерельної бази, часто обмежуючись у своїх дослідженнях історіографічним аналізом.

Мета статті – здійснити документознавчий аналіз розвитку освіти на Лівобережній та Слобідській Україні у XVIII ст.

Виклад основного матеріалу. З метою різнобічного і глибокого дослідження історії освіти Лівобережжя та Слобожанщини визначеного періоду насамперед варто проаналізувати різні види джерел і новітні підходи до їх вивчення у працях сучасних істориків, істориків педагогіки, джерелознавців, бібліографознавців, мистецтвознавців (зокрема Л. Баранівської, В. Кривошеї, С. Лапшина, Т. Міцан, О. Піоварова, Л. Посохової, Л. Соколовської та ін.).

Дослідники використовують різні підходи до аналізу джерельної бази. При цьому в основу більшості сучасних класифікацій джерельного масиву покладено родовидові ознаки. Вельми показовим є дисертаційне дослідження В. Кривошеї, де на основі надбань вітчизняної та зарубіжної археографії, здійснено досить детальну градацію джерел з історії козацтва (13 груп): реєстри козаків і старшини, присяги, щорічні й піврічні іменні відомості, документи про виплату грошової винагороди, «казки», послужні списки, метричні й сповідальні книги, актові, судові документи, тестаменти, дворянські родовідні книги, синодики, чолобитні [4, 24].

На особливий інтерес заслуговує й докторська дисертація Л. Посохової, що ґрунтується на вагомій джерельній базі, зокрема на широкому залученні матеріалів російських архівосховищ. Дослідниця виокремлює 7 груп джерел: законодавчі акти (архівні й оприлюднені);

довідкова документація (укази, розпорядження, інструкції, «променорії», рапорти, донесення, офіційні листи, подання, звіти, довідки, реєстри, каталоги тощо); книги навчального характеру, наукові твори, праці професорів (посібники, проповіді, переклади праць європейських учених тощо); джерела особистого походження (епістолярії, спогади, автобіографії), твори художньої літератури; економіко-географічні праці, записки вчених-мандрівників; зображальні джерела, архітектурні пам'ятки [10, 13–14].

Однак більшість дослідників використовують більш узагальнені підходи до аналізу джерельної бази. Так, мистецтвознавець Л. Баранівська, здійснюючи класифікацію джерел щодо культурно-музичного розвитку України козацької доби, визначає такі групи, як: нормативні акти державних установ Гетьманщини; діловодна документація Генеральної військової канцелярії, полкових і сотенних канцелярій України; історико-статистичні описи лівобережних полків; листування офіційного та приватного характеру [2, 32]. Історик О. Півоваров також виділяє 4 групи джерел: закони й підзаконні акти (постанови, розпорядження, що видавалися царським урядом); актові документи і групи актових матеріалів місцевих органів управління та статистичні матеріали; періодична преса; оповідні документи (спогади) [9, 9–10]. Близькою до попередньої є класифікація С. Лапшина, який структурує джерельну базу на актові джерела (законодавчі й нормативні документи); діловодну документацію; статистичні джерела; документи особистого походження (мемуари, спогади, щоденники, листи); історична публіцистика [7, 10–11].

Значну цінність для нашого дослідження становить узагальнений підхід до класифікації джерел Т. Міцан, яка у процесі вивчення історії Києво-Могилянської академії, виокремила 4 родові групи: офіційні публічно-правові акти світської та духовної влади (грамоти, накази, універсали), приватно-правові акти (дарчі, заповіти), приватно-публічні акти (чолобитні, донесення), діловодна документація (офіційно-ділове листування) [8, 16–17].

Серед істориків педагогіки варте уваги дослідження Л. Соколовської, присвячене обґрунтуванню розвитку освітнього процесу в колегіумах України в XVIII – на початку XIX ст., у якому джерела згруповано за змістовим наповненням документів: матеріальне забезпечення й обладнання колегіумів; зміст і організація освітнього процесу; учнівський і викладацький контингент [11, 61]. Проте в дисертації було систематизовано й узагальнено лише архівні матеріали.

У процесі дослідження розвитку освіти на Лівобережній та Слобідській Україні у XVIII ст., враховуючи сучасні підходи до аналізу джерельної бази, було здійснено авторську класифікацію джерел визначеної проблеми на три родовидові групи: офіційні документи та діловодна документація (архівні й опубліковані); матеріали особистого походження (щоденники, листи, спогади сучасників, свідчення іноземців); навчальна література, наукові та художні твори.

Вивчення першої групи джерел дозволяє визначити характер внутрішньої політики української гетьманської та російської імперської влади, їх вплив на розвиток освіти. Це насамперед нормативно-законодавчі акти: закони, укази, розпорядження вищих державних і церковних інституцій Гетьманщини та Російської імперії (уряду, Св. Синоду, київських митрополитів, архієпископів і єпископів), що відображають офіційну політику в галузі освіти. Уважаємо за необхідне підкреслити, якщо на початку XVIII ст. превалювали грамоти духовної влади щодо матеріального забезпечення навчальних закладів (книги, приладдя, паливо), то кінець досліджуваного періоду характеризується уніфікацією документів, ідеологічною регламентацією та остаточним переходом діловодства нового зразка на російську мову.

Згідно з визначеною класифікацією, перша група джерел репрезентується насамперед матеріалами вітчизняних архівосховищ – Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ), Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (ЦДІАУК), державних архівів Полтавської (ДАПО), Сумської (ДАСО), Харківської (ДАХО) та Чернігівської (ДАЧО) областей. Необхідно зазначити, що в архівах бракує документів щодо організації навчально-виховного процесу. Матеріали переважно відображають діяльність центральних і місцевих органів влади й управління в галузі освіти на Лівобережжі та Слобожанщині у XVIII ст., визначають загальні умови функціонування навчальних закладів або фіксують факти існування шкіл у певному населеному пункті. Проте це не заперечує факту їх високої інформаційної насиченості і широких можливостей використання в історико-педагогічних дослідженнях.

Багатий фактичний матеріал зосереджено в Інституті рукописів, що містить унікальну колекцію рукописних книг латиною, грецькою, арабською, слов'янськими та іншими мовами, архіви наукових установ і різноманітних організацій, а також приватні колекції діячів української науки й культури.

На особливу увагу дослідників заслуговують фонди «Історичні матеріали» (ф. I), «Літературні матеріали» (ф. II), «Зібрання рукописних книг» (ф. 30), матеріали яких необхідно використовувати під час дослідження проблеми розвитку освіти на Лівобережжі та Слобожанщині у XVIII ст. Унікальними комплексами документів є також фонди «Всеукраїнської Академії наук» (ф. X), що містять матеріали щодо культурно-наукового життя України, та «Архів Київської духовної академії» (ф. 160), в якому було віднайдено численні інструкції митрополитів щодо змісту та методів викладання в різних класах Києво-Могилянської академії [3].

Значний обсяг першоджерел сконцентровано в особових фондах діячів церкви, істориків і викладачів Київської духовної академії С. Голубєва (ф. 194), М. Петрова (ф. 225), Ф. Тітова (ф. 175) та ін. Науковий інтерес становить комплекс рукописів авторських творів і курсів лекцій Г. Кониського, Ф. Прокоповича, С. Тодорського, С. Яворського та ін. Документальну спадщину Києво-Могилянської академії представлено універсалами гетьманів, грамотами і привілеями польських королів, російських самодержців, духовними заповідями, матеріалами щодо організації навчального процесу, фінансово-економічними документами – що може бути використано під час дослідження різних аспектів культурно-освітнього розвитку України у XVIII ст.

Цінні джерела з історії розвитку національного шкільництва у XVIII ст. містяться у ЦДІАУК. Так, фонди 1711 – «Київська академія» та 1973 – «Харківський колегіум» зберігають багато матеріалів з історії відповідних навчальних закладів. Маловідомі факти про харківське казенне та головне народне училища виявлено у фондах 1709 – «Харківське намісницьке правління» та 1958 – «Слобідсько-Український губернатор». Велику кількість документів зосереджено у фондах 59 – «Київська губернська канцелярія» та 51 – «Генеральна військова канцелярія». Цікавий документ під назвою «Коротка настанова, обрана з кращих авторів, з деякими фізичними примітками про виховання дітей від народження їх до юнацтва» І. Бецького (1767 р.), переписаний канцеляристом Моровської сотні, містить детальні рекомендації з догляду, навчання й виховання дітей від народження до 15 років, вдалося знайти у фондї «Полкові сотенні правління» (ф. 64) [12].

Фонди 220 – «Київська археографічна комісія», 763 – «Канцелярія малоросійського генерал-губернатора Румянцева-Задунайського», 959 – «Новгород-Сіверське намісництво», 990 – «Переяславсько-Бориспільська духовна консисторія», 1501 – «Похідна військова генеральна канцелярія»,

1539 – «Чернігівська верхня розправа», 1710 – «Слобідсько-Українська духовна канцелярія», 1959 – «Харківське і Воронежське генерал-губернаторство», 1989 – «Ізюмське духовне правління», 2007 – «Харківське духовне правління», 2009 – «Белгородська духовна консисторія», 2014 – «Харківський Покровський училищний монастир» містять як загальні відомості про розвиток мережі шкільництва, так і конкретні – про діяльність окремих навчальних закладів. Вони вказують на кількісні й якісні показники учнівсько-викладацького складу, соціальні, вікові характеристики, успішність учнів, навчальні програми, підтримку малозабезпечених, працевлаштування і подальшу освіту вихованців колегіумів, їхню роботу в навчальних закладах і державних установах, на церковних посадах. Збережені тут розпорядчі документи також висвітлюють керівництво діяльністю шкіл Синодом.

Багато важливого фактичного матеріалу можна віднайти в регіональних архівах. Так, у ДАПО – це справи з фондів 222 – «Лубенський музей К. М. Скаржинської» та 801 – «Пирятинське духовне правління» (відомості щодо дітей церковнослужителів, які навчаються в академії, направлення дітей духовенства на навчання, указ Павла I про заборону навчання в закордонних університетах).

Велику наукову цінність мають матеріали ДАСО, особливо фонди 584 – «Конотопський міський магістрат і ратуша», 738 – «Предводитель дворянства Глинського повіту», 749 – «Сумське духовне правління», 804 – «Охтирське духовне правління», 960 – «Роменське духовне правління», 993 – «Роменське повітове казначейство», 1153 – «Роменська міська дума», 1173 – «Глинське духовне правління», що дозволяють розкрити взаємодію світської й церковної влади у створенні навчальних закладів та забезпеченні їх функціонування, здійснити системний аналіз просвітницької діяльності духовенства на території Лівобережної та Слобідської України.

У ДАХО значною інформативністю характеризуються Ф. 3 – «Канцелярія Слобідсько-Українського громадського губернатора» та Ф. 267 – «Харківське головне народне училище», що містять матеріали щодо діяльності гарнізонних шкіл, загального стану освіти на Слобожанщині, організації навчально-виховного процесу, зокрема процедури публічних іспитів, відомості про учнів, документи про прийом на роботу вчителів.

Актів джерела та діловодна документація XVIII ст. знаходяться й у Державному архіві Чернігівської області (ДАЧО), у складі якого на особливу увагу заслуговують фонди 679 – «Чернігівська духовна консисторія», 682 –

«Чернігівська духовна семінарія», 1462 – «Прилуцьке духовне правління», Р-1495 – «Особистий фонд І. П. Львова». Переважно, це накази місцевої церковної влади щодо прийому та випуску з Чернігівського колегіуму учнів духовного стану, призначення вчителів, викладання предметів, інші поточні справи, що дозволяють глибше вивчити діяльність цього навчального закладу.

До першої групи джерел також відносимо опубліковані документи центральних органів влади й управління в галузі освіти у вигляді окремих видань або збірників законів Російської імперії.

Питанням збереження історичних документів та їх публікацією переймалися ще відомі діячі XVIII ст. Г. Полетика і М. Ханенко, дещо пізніше – В. Полетика, А. Чепа, князь О. Безбородько, князь М. Рєпнін, граф М. Румянцев, київський митрополит Є. Болховітінов та ін. Велику пошукову й дослідницьку роботу в галузі джерелознавства здійснив відомий історик XIX ст. О. Лазаревський, який оприлюднив «Генеральне слідство про маєтності Чернігівського полку», частину Румянцевського опису, архів Сулими, «Щоденник» Марковича, зробив передрук «Опису Чернігівського намісництва». Над виявленням і публікацією документів з історії Лівобережжя та Слобожанщини плідно працювали Д. Багалій, М. Василенко, О. Кістяківський, М. Міллер, В. Мякотін, М. Судієнко, М. Сумцов та ін.

Найважливішими опублікованими збірниками джерел є «Архів Коша Нової Запорізької Січі», «Документи імператриці Катерини II», «Документи Кабінету міністрів імператриці Анни Іоанівни 1731–1740 рр.», «Листи і документи імператора Петра Великого», «Права, за якими судиться малоросійський народ», «Повне зібрання законів Російської імперії», «Матеріали до історії, колонізації та побуту Харківської і частково Курської та Воронежської губерній» (зібрані та видані Д. Багалієм) тощо.

Необхідно відзначити й такі археографічні видання як «Акти до історії Західної Росії», «Акти до історії Південної і Західної Росії», «Акти до справи про підпорядкування Київської митрополії Московському патріарху», «Акти історичні, зібрані і видані Археографічною комісією», «Архів Південно-Західної Росії», а також «Пам'ятки, видані тимчасовою комісією для розбору стародавніх актів». Цінним джерелом є багатотомні видання «Акти і документи до історії Київської академії», упорядковані М. Петровим і Ф. Тітовим, що висвітлюють найрізноманітніші аспекти діяльності цього навчального закладу [1].

У контексті досліджуваної проблеми варті уваги також документи, що з коментарями дослідників надруковані в часописах «Київська

старовина» «Праці Київської духовної академії», «Читання в Імператорському товаристві історії і старожитностей російських при Московському університеті», «Читання в історичному товаристві Нестора Літописця». Це здебільшого списки студентів, листи їх наставників, скарги бурсаків, укази Київської консисторії, розпорядження, статистичні дані, окремі урядові постанови.

Наукову цінність становлять видання загального характеру, особливо описи Київського, Новгород-Сіверського, Харківського, Чернігівського намісництв.

Тож офіційні документи та діловодна документація (архівні й опубліковані) репрезентують першу й основну групу джерел з проблеми розвитку освіти на Лівобережжі та Слобожанщині у XVIII ст.

До другої групи джерел відносимо документи особистого походження (щоденники, листи, спогади сучасників, свідчення іноземців). У XVIII ст. значного розвитку набуває мемуарна література, що, незважаючи на її суб'єктивний характер, є важливим джерелом для сучасних наукових досліджень. Заслугує на увагу й епістолярна спадщина приватних та офіційних осіб. Адже епістолярний жанр був важливою формою комунікації у XVIII ст., особливо в гетьмансько-старшинському середовищі, серед представників духовенства та світських інтелектуалів.

Ця група джерел дає уявлення про систему ціннісних орієнтацій, властивих певним групам суспільства, про традиції родинного життя, моральні норми, інтелектуальні й духовні інтереси, характер взаємин між наставниками та їхніми вихованцями. Зазначимо, що документи особистого походження досить рідко аналізуються в історико-педагогічних дослідженнях у якості складової джерельної бази. Однак, на нашу думку, їх використання є необхідним у процесі всебічного розгляду обраної проблеми.

Значну частину документів особистого походження становлять історичні свідчення іноземних авторів про розвиток українських земель у XVIII ст., багато з яких зібрано у виданнях О. Вінтоняка, Д. Наливайка та О. Січинського (П. Алепський, Ф. Х. Вебер, І. Гердер, Е. Д. Кларк, Б. Майоліці, Х. Г. Манштайн, Д. Маршалл, Ю. Юст та ін.). Більшість закордонних авторів зазначали високий культурно-освітній рівень «країни козаків».

Серед другої групи джерел значну цінність мають щоденники та епістолярії представників козацької старшини. Так, «Щоденник» генерального підскарбія Я. Марковича (1690–1770 рр.) – випускника Київської академії, вперше було видано у 1859 р., з передмовою його онука О. Марковича. Перевидання пам'ятки здійснили О. Лазаревський та Наукове Товариство імені Шевченка. У «Щоденнику» є матеріали щодо

навчання і виховання дітей козацької старшини, їхніх бібліографічних уподобань, естетичних смаків, духовних потреб тощо.

Ще одним представником козацької еліти, автором «Діаріуша» (1722 р.) та «Щоденника» (1727–1734 рр., 1741–1753 рр.) є гетьманський нащадок Микола Ханенко – вихованець Київської та Львівської академії, який активно опікувався освітою своїх дітей, цікавився книгами й науковими досягненнями, займався перекладами. До сучасного науковця дійшов і «Щоденник» (1725–1727 рр.) Петра Апостола – високоосвіченого представника національної еліти, сина гетьмана Д. Апостола, оприлюднений О. Лазаревським у «Київській старовині» [5]. Ці джерела засвідчують досить високий культурно-освітній рівень представників гетьмансько-старшинських родин, шляхи здобуття ними ґрунтовної освіти.

З огляду на предмет дослідження, важливими є й «Записки» І. Тимківського, де багато уваги приділяється стану освіти в Україні у XVIII ст. (особливо початкової), організації навчання в семінаріях, життю і побуту семінаристів; детально описується Київська академія. Цінними є відомості про розвинену книжкову торгівлю в Україні, що свідчать про високі запити тогочасних українських інтелектуалів. І. Тимківський підкреслює, що козацька старшина прагнула сама вчитися і навчати своїх дітей, адже за традицією, вчені люди були глибоко шановані в українському суспільстві.

Важливе значення для нашого дослідження має епістолярна спадщина визначних діячів цього часу, що має значний виховний потенціал. Листування в гетьмансько-старшинському середовищі репрезентує цілу епоху пильної уваги до освіти дітей і нескінченних турбот про виховання молодого покоління. Зокрема, ґрунтовністю вирізняється «Приватне листування» Григорія Андрійовича Полетики (1725–1754 рр.) – випускника Києво-Могилянської академії, одного з найосвіченіших людей свого часу, автора наукових розвідок, перекладів, шестимовного словника. Це джерело містить відомості про навчання козацької старшини за кордоном, проблеми національної освіти [6].

Тож ця група джерел є важливою для відтворення культурно-історичного контексту розвитку освіти, розкриття ролі інтелігенції (зокрема, представників гетьмансько-старшинського середовища) в освітніх процесах.

Третя група джерел – навчальна література, наукові й художні твори. Передусім сюди відносимо творчий доробок репрезентантів просвітницького руху в Україні XVIII ст., а саме М. Козачинського, Я. Козельського, Г. Кониського, С. Кулябки, Ф. Прокоповича, Г. Сковороди, Д. Туптала, С. Яворського та ін.

Визначними пам'ятками української історичної та суспільно-політичної думки XVIII ст. є також «козацькі літописи» С. Величка, Г. Граб'янки, Самовидця, що ілюструють історичний контекст, рівень державницької свідомості представників старшинського середовища, однак слабо репрезентують предмет дослідження.

Необхідно зазначити, що на Лівобережній Україні у XVIII ст. існувала традиція укладання історичних хронік, переважно аматорського, компілятивного, локального характеру («Лизогубівський літопис», «Новгород-Сіверський літопис», «Переяславський літопис», «Чернігівський літопис» І. Янушкевича), що було свідченням інтересу до історії в середовищі світських інтелектуалів, прагненням українців знайти своє місце в цивілізованому світі.

Художньо-літературні твори (зокрема романи «Пан Халявський» Г. Квітки-Основ'яненка, «Бурсак» І. Наріжного, повісті «Вий» М. Гоголя, «Близнецы» Т. Шевченка, п'єси «Пиворізи» М. Довгалеського, «Чумаки» І. Карпенка-Карого) сприяють осмисленню переваг і недоліків традиційного українського шкільництва. Цілу низку творів українських письменників (М. Коцюбинського, М. Рильського, П. Тичини, І. Франка) присвячено яскравим особистостям XVIII ст., особливо Г. Сковороді.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, на основі сучасних підходів здійснено критичний аналіз та узагальнення джерельної бази обраної проблеми; її класифіковано на такі групи: офіційні документи; матеріали особистого походження; педагогічні, історичні й художні твори. До першої групи джерел належать нормативно-правові акти, віднайдені в архівах: закони, укази, розпорядження вищих державних і церковних інституцій України та Російської імперії, що відображають офіційну політику в галузі освіти. До цієї ж групи зараховуємо опубліковані документи у вигляді окремих видань або збірників, а також описи намісництв Малоросії. Другу групу джерел становлять документи особистого походження (щоденники, листи, спогади сучасників, свідчення іноземців), що є важливими для відтворення виховних традицій у гетьмансько-старшинських родин, розкриття ролі інтелігенції в освітніх процесах. Третя група джерел – навчальна література, наукові й художні твори.

До труднощів роботи з джерельною базою проблеми розвитку освіти на Лівобережній та Слобідській Україні у XVIII ст. належать незадовільний стан збереження багатьох із них та латинська мова їх написання (часто з вкрапленнями різних іноземних мов).

Цікавим і малодослідженим масивом джерел з історії культурно-освітніх процесів в Україні у XVIII ст. є архівосховища Ватикану, що ще чекають на вітчизняних дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии (1762–1796) / С введен. и прим. Н. И. Петрова – К., 1904–1908.
2. Баранівська Л. І. Гетьмансько-старшинське середовище і культурно-музичне життя в Україні другої половини XVII – XVIII ст. : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.01 / Л. І. Баранівська. – К., 2001. – 247 с. + 320 с. (дод.).
3. ІР НБУВ. – Ф. 160. – Спр. 1173. – Арк. 1–16.
4. Кривошея В. В. Персональний склад та генеалогія української козацької старшини (1648–1782 рр.) : автореф. дис. ... докт. іст. наук : 07.00.06 / В. В. Кривошея. – К., 2006. – 33 с.
5. Лазаревский А. М. Дневник Петра Даниловича Апостола / А. М. Лазаревский // Киевская старина. – 1894. – № 11. ; 1895. – № 7–8.
6. Лазаревский А. Частная переписка Григория Андреевича Полетики: 1750–1784 гг. / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1893. – № 3, 4, 5, 6, 10, 11. ; 1894. – № 4, 6, 10. ; 1895. – № 5, 6, 7.
7. Лапшин С. А. Правління гетьманського уряду в Україні в 1734–1750 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / С. А. Лапшин. – Черкаси, 2009. – 21 с.
8. Міцан Т. В. Києво-Могилянська академія (1615–1817 рр.) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: документознавчий аналіз : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Т. В. Міцан. – К., 2003. – 18 с.
9. Півоваров О. В. Становлення і розвиток світської середньої освіти на Лівобережжі та Слобожанщині (друга половина XVIII – перша третина XIX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. В. Півоваров. – Х., 2002. – 244 с.
10. Посохова Л. Ю. На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст. : монографія / Л. Ю. Посохова. – Х., 2011. – 400 с.
11. Соколовська Л. А. Розвиток освітнього процесу в колегіумах України (XVIII – початок XIX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. А. Соколовська. – К., 2011. – 270 с.
12. ЦДІАУК. – Ф. 64. – Спр. 73. – Арк. 29-41.

РЕЗЮМЕ

Д. В. Мартыненко. Развитие образования на Левобережной та Слободской Украине в XVIII в.: аспект источниковедения.

В статье осуществлен анализ источников развития образования на Левобережной и Слободской Украине в XVIII в.; продемонстрированы разные подходы к изучению документов. Представлена авторская классификация источников исследуемой проблемы, в основе которой находятся родовидовые признаки: официальные документы и делопроизводственная документация (архивные и опубликованные); материалы личного происхождения (дневники, письма, воспоминания современников, свидетельства иностранцев); учебная литература, научные и художественные произведения. Доказан высокий уровень информационной насыщенности и значимость отечественных архивных хранилищ.

Ключевые слова: образование Украины, источниковедение, классификация источников, отечественные архивные хранилища.

SUMMARY

D. Martynenko. Development of education in Left-bank and Sloboda Ukraine in 18th century: source study aspect.

The analysis of sources of education development in Left-bank and Sloboda Ukraine in the XVIII century is performed; different approaches to documents investigation are given. The author's own classification of sources on the investigated problem based on generic features is presented: official and record-keeping documents (archived and published); personal materials (diaries, letters, reminiscences of contemporaries, testimonies of foreigners); instructional literature, scientific and artistic works. High level of information saturation and significance of native archive repository is proved in the article.

Key words: education in Ukraine, source study, classification of sources, native archive depositories.